

СВІТОГЛЯДНИЙ ДІАПАЗОН ФІЛОСОФСЬКОГО ЕНЕРГЕТИЗМУ

У статті розглянуто засади філософського енергетизму та його світоглядний діапазон, що охоплює енергетичну взаємодію людини та природи на фізичному, психічному й соціальному рівнях. Вчення про філософський енергетизм надає людині більш глибоке розуміння природи як феномена життя та роботи механізму енергообміну в ньому. У роботі стверджується думка про енергію як субстанційну та динамічну першооснову світу.

Ключові слова: енергія, енергетизм, особистість, світогляд, пізнання, енергетичний імператив, психічна енергія, енергія свідомості.

В статье рассмотрены основы философского энергетизма и его мировоззренческий диапазон, который охватывает энергетическое взаимодействие человека и природы на физическом, психическом и социальном уровнях. Учение о философском энергетизме даёт человеку более глубокое понимание природы как феномена жизни и работы механизма энергообмена в нем. В работе утверждается мысль об энергии как субстанционной и динамической первооснове мира.

Ключевые слова: энергия, энергетизм, личность, мировоззрение, познание, энергетический императив, психическая энергия, энергия сознания.

The article considers the principles of philosophical energetics and its ideological range that covers energetic interaction of a man and the nature at the physical, mental and social levels. The doctrine on philosophical energetics gives a person a better understanding of the nature as a phenomenon of life and the mechanism of energy in it. The article states the idea of energy as a fundamental principle of substantive and dynamic world.

Key words: energy, energetics, personality, world outlook, knowledge, power imperative, psychic energy, energy of consciousness.

В основі філософського енергетизму лежить енергетичний підхід до взаємодії природи й людини, що обґрунтовувався натурфілософами ще в античні часи й продовжується природодослідниками й науковцями донині.

Світоглядні основи філософського енергетизму охоплюють розгляд енергії у діапазоні «світогляд – пізнання», що передбачає трактування енергії як субстанційної та динамічної першооснови світу: передусім розкриття енергетичної взаємодії людини та природи, смислового поля енергії у релігійній філософії, пізнання як взаємодію енергій, що в комплексі передбачає глибоке розуміння природи як феномена життя та роботи механізму енергообміну в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Енергетизм як широко використовуване в науці поняття та вчення про енергію, що була розглянута й продовжує розглядатися у фізиці, філософії, теології, психології тощо, нині активно використовується в більшості досліджень природничо-наукового спрямування і навіть у педагогіці.

У філософських наукових працях енергетизм використовується зрідка, ця категорія здебільшого лежить в основі езотеричних вчень про енергії. Однак окремі дослідники звертаються до філософських основ енергетизму та його основоположників. Зокрема, О. Акімов, висвітлюючи біографію головного представника енергетизму В. Оствальда, звертає увагу на спекулятивний характер його вчення [1]. Автор зазначає, що, сформулювавши енергетичний імператив, поняття «енергія» Оствальд розповсюджує на психічні й соціальні явища та вважає її (енергію) загальним правилом усякої людської дії.

Діалектичне трактування філософському енергетизму надає і російський дослідник І. Шайхутдінов. На його думку, енергетизм як філософське вчення висуває такі самі ж завдання, що й усі вчення з формування основ світогляду, «системи поглядів на Всесвіт і Природу на основі відомих законів, що дає єдине їх взаємопов'язане розуміння, яке виявляє місце людини (гуманоїдної цивілізації) у Всесвіті» [17]. Окрім того, автор переконаний, що діалектичний енергетизм допомагає розкрити сутність і характер взаємовідносини енергетичних і матеріальних явищ, що охоплюють «все різноманіття природного й соціального світу, відношення мислення до буття» [17].

З іншої точки зору підходить до енергетизму І. Комадорова в роботі «Екологоенергетизм як фактор соціодинаміки культури: методологічні та світоглядні аспекти», де розглядається енергетична Л. Уайта, що дозволяє пояснити витoki культурних і соціальних змін у контексті загальноприродного, космічного існування людства [4].

Слід зазначити, що всі спроби сучасних дослідників розширити діапазон трактування філософського енергетизму є слушними, оскільки вони окреслюють не тільки спробу розв'язати соціально-філософську проблему енергетичного розвитку культури, а й пропонують нові варіанти світоглядних позицій сучасної особистості.

Метою даної статті є окреслення витоків філософського енергетизму та розширення його світоглядного діапазону в контексті сучасних підходів до визначення основних позицій науково-філософської картини світу.

Засновником природничо-наукового енергетизму вважається німецький лікар і природодослідник Роберт Майер (1814 – 1878). Закон збереження сили (енергії) забезпечує, згідно з уявленнями Майєра, вічний характер її в природі, рух ніколи не припиняється, а всі явища природи є перетворення «сил» – енергії [5, 347]. У філософії ж енергетизм трактується в основному як вчення про енергію, котра визнається передусім субстанційною та динамічною першоосновою світу. Філософський енергетизм як світогляд зводить все існуюче й діюче до енергії, у тому числі й матерію, дух, які в його розумінні – не що інше, як форми вияву енергії. Сам термін «енергія» означає 1) дію, здійснення, 2) дійсність, що дозволяє його порівняти з німецьким *Wirklichkeit* – дійсність, утвореного від *wirken* – діяти, і це спричинило той факт, що категорія

енергії своєю чергою виявила рідкісну, майже унікальну здатність відігравати провідну роль у різних світоглядних концепціях.

Ще Аристотель енергією позначав актуальну дійсність предмета, на відміну від потенційної можливості (*δύναμις, potentia*) його буття. Для позначення здатності до життя він використовував і термін «ентелехія», котрий у його розумінні багато в чому тотожний енергії і є реалізацією закладених у даному суцтоту здатностей і можливостей, передусім здатності до буття (у живої істоти – до життя). І ентелехія, і енергія протиставляються потенції і можуть мати різне тлумачення: процес реалізації, стан реалізованості (суцтот), реалізуюче начало, форма («матерія є потенція, а форма – ентелехія» [2, 378]. Отже, Аристотелева енергія – це все, що має вигляд сили, здатність на будь-яке досягнення, справу (грец. *ergon*); це слово рівнозначне активності, рішучості, волевизначеності людської поведінки.

До періоду приблизно від Галілея й до середини ХІХ століття відноситься виникнення фізичного поняття енергії, що означало здатність за певних умов зробити, прискорити, загальмувати рух, змінити його напрям або бути породженим рухом. Свого часу ще Г. Лейбніц називав феномен енергії «живою силою», а фізик і лікар Г. Гельмгольц (1821 – 1894) на основі принципу специфічних енергій І. Мюлера та теорії локальних знаків Р. Лотце розробив власну теорію сприйняття, де введене ним уявлення про потенційну енергію було названо «силою напруги».

Розвиток фізики на рубежі ХІХ – ХХ століть привів до відкриття нових видів руху, у яких залишалося нез'ясованим, що саме рухається. Використовуючи цю обставину, деякі вчені намагалися довести, що рух можливий без матеріального носія. Оскільки природа електрона ще не була достатньо досліджена, він був проголошений якоюсь «нематеріальною силою», чистим рухом без матеріального носія. На цьому ґрунтувався енергетизм як філософський напрям, у якому першоосновою всіх явищ вважалася енергія, яка трактувалася як незнищувана субстанція, здатна до різноманітних перетворень, як атрибут матерії. Під енергією в більшості випадків розумілася здатність матеріальних тіл виконувати роботу при зміні свого стану.

Поняття енергії в сучасній фізичній картині світу визначається «законом збереження енергії», відповідно до якого різні види енергії за відповідних умов можуть перетворюватися один в одний, однак енергія в цілому й за всіх перетворень залишається рівною сама собі (за кількістю). Цей принцип відкрив уже згадуваний Р. Майер. Закон збереження енергії був розвинений у «закон енергії-маси», відповідно до якого енергія може перетворюватися в масу (і навпаки) [18].

Енергетизм як філософське вчення, в основі якого лежить уявлення про енергію як субстанційну й динамічну першооснову світу, одержало розвиток наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття переважно в працях учених-природників. Так, у «Новому тлумачному словнику української мови» читаємо, що енергетизм – це «ідеалістична течія у філософії та природознавстві початку ХХ ст., прихильники якої замінюють поняття матерії поняттям енергії, все існуюче розглядають як чистий рух і зводять його до руху свідомості» [9, т. 1,

646]. У словнику іншомовних слів енергетизм також визначено як ідеалістичну течію, «яка вважає першоосновою світу енергію» [13, 250].

Найбільш відомим і послідовним теоретиком енергетизму був німецький учений Вільгельм Фрідріх Оствальд (1853 – 1932), котрий стверджував, що «всі явища природи можуть підпадати під поняття енергії» [10]. Саме з його іменем у філософській літературі зазвичай пов'язують енергетизм як радикальну натурфілософію. Своєю редуccionістською філософією, заснованою на енергетизмі Майєра, Оствальд стверджував, що в ідеалі всі природні явища можуть бути пояснені як форми й перетворення загальної субстанції – енергії [11]. Окрім того, головний представник енергетизму побудував на цій основі велику філософію природи й культури, вершиною якої є енергетичний імператив: «Не розтрачай даремно ніяку енергію, використовуй її!» [18]. Так енергетичний імператив В. Оствальда стає регулятором людської діяльності, у якій етичне є синонімічним до «мінімальних енергетичних втрат», у тому числі й ментальної енергії, що близьке до ідеї економії розумової роботи Е. Маха [8].

Слід також додати, що у В. Оствальда були попередники. введення терміна «енергетизм», так само, як і перший розгляд енергії як основи всіх взаємодій, належить англійському фізику М. Дж. Ранкіну, котрий, спираючись на закон збереження й перетворення енергії, розвинув у 1855 р. «науку енергетики», у котрій усі фізичні явища трактуються через зміни актуальної й потенційної енергії. Іншим попередником Оствальда вважається Е. Хельма, який у 1887 р. дослідив розвиток поняття енергії, де також підкреслювалася її основна роль [7].

На енергетизм опирається континуалістська (від лат. *continuus* – суцільний, безперервний) картина світу. У сучасній метафізиці набуває значення теорія чотиривимірного континууму (або риманова – за іменем математика Бернхарда Римана, 1796 – 1866), що поєднує три виміри простору й один вимір часу в єдиній математичній побудові. У той же час природничо-наукове математичне мислення дотримується переконання, що континуум зв'язку всього, що відбувається (духовного й матеріального), реально існує. Однак з філософської точки зору, насамперед у С. К'єркегора, подібний континуум збагнений як чиста абстракція: тільки абстрактне мислення створює безперервність (континуїтивність), а життя, конкретний світ переходять із одного стану в інший раптово, через стрибок.

Побудована на законах енергетизму континуалістська картина світу викликала у кінці ХІХ – на початку ХХ століття критику атомізму та його прихильників. Серед супротивників енергетизму – австрійський фізик-теоретик, засновник статистичної механіки та молекулярно-кінетичної теорії Людвіг Больцман, котрий критикував як фізичні додатки енергетизму, так і його філософські підстави [15, 38-39]. Проти суб'єктивізму теорії відчуттів В. Оствальда виступав і Ернст Мах (1838 – 1916), котрий вважає, що людське пізнання починається з відчуттів, які він називає елементами, що мають нейтральний характер [6, 39].

Разом із тим французький фізик, математик і філософ П'єр Дюгем послідовно використовував ідеї енергетизму, хоча його енергетика не має

нічого спільного з енергетизмом Оствальда, оскільки енергетизм був суто технічним терміном фізики Дюгема, що не претендує ні на яке онтологічне значення [3]. Енергія фізичного тіла й життєва енергія якщо й мають між собою щось загальне, то це – рух. Енергія завжди виявляється в русі, причому цей рух може здійснюватися в найрізноманітніших формах. Саме тому жвавість людської психіки асоціюють із більшим зарядом життєвої енергії: про діяльну людину, що перебуває у вічному русі, говорять як про енергійну людину. Енергія у цьому сенсі – сукупність життєвих сил: здоров'я, настроїв, бажання діяти, фізична сила, натхнення, знання, гроші.

Нині багатьма дослідниками визнано, що поняття психічної енергії так само є правомірним у науці, як і поняття фізичної енергії, і психічну енергію можна змінювати подібно фізичній, оскільки всі психічні явища можуть розглядатися як вияви енергії, подібно тому, як усі фізичні явища розуміються енергетичною реалізацією. Психічна енергія становить інтенсивність психічного процесу, його психологічну цінність, котра не представлена у своєму якісному вираженні, як моральна, естетична чи інтелектуальна – вона завжди імплікується у своїй визначальній (детермінуючій) силі, що виражає себе в певних психічних ефектах.

Психічна енергія направляє й спонукає особистість до будь-якого виду діяльності. Суб'єктивно й психологічно ця енергія сприймається й переживається як сильне бажання. Однак існує також і думка, що «життєва енергія», або взагалі «енергія» – це метафоричний опис стану людини, причому узагальнений опис. Так само, як «пристрій» і «псування», «життєва енергія» не відноситься до психологічних термінів. Використання слова «енергія» створює ілюзію, що є якась об'єктивна «енергія», що може підзарядитися або яку можна втратити. Така думка характерна для затятих супротивників езотерики [12, ч.1].

Енергія свідомості найповніше характеризується через одне з основних і найбільш специфічних категорій китайської філософії – «ци», що виражає ідею континуальної, динамічної, просторово-тимчасової, духовно-матеріальної й вітально-енергетичної субстанції. Термін «ци» означає пневму (кит., буквально – ефір, атмосфера, газ, повітря, подих, дух, вдача, темперамент, енергія, життєва сила, матерія) [7, 730]; етимологічне його значення – «пара над [жертвовним] рисом, що вариться»; стандартну термінологічну опозицію «ци» становить принцип «лі».

А. Кобзєв визначає, що загальне поняття «ци» гранично конкретизується на трьох головних значенневих рівнях: космологічному, антропологічному й психологічному. У першому випадку «ци» – універсальна субстанція Всесвіту; у другому – пов'язаний із кровообігом наповнювач людського тіла (аналог «життєвих» або «тваринних духів» європейської філософії), здатний тоншати до станів «насінневої душі» і «духу»; у третьому – вияв психічного центру, «серця» (сінь), кероване волею й керуюче почуттями [8].

Так, наукове пояснення сутності «ци» на основі електромагнітної теорії з комплексними числами надає Сюдзи Іномата (учений Інституту електротехнічних досліджень, президент Японської організації інженерії

свідомості) у книзі «Парадигма нової науки». Він вважає, що «ци» рухається по спіралі, закручуючись за годинниковою стрілкою. Його основна ідея полягає в такому: свідомість-розум і маса-матерія не пов'язані безпосередньо. Але коли свідомість управляє плином фізичного часу, з'являється позитивна й негативна «тіньова енергія», якої існує два види – Інь і Ян. На підставі цього твердження можна зробити висновок, що космічний простір, котрий іноді називають «вакуумом», – це не порожнеча, він повний позитивної й негативної тіньової енергії, або енергії «свідомості», що є невичерпною й може бути використаною [14]. С. Іномата припускає можливість викачування «вільної енергії» космосу за допомогою спеціальних методів і перетворення її в енергію електричну. У Японії й інших країнах для застосування «вільної енергії» використовується так звана «М-Машина», що видає в десять разів більше електричної енергії, ніж поглинає.

Різні дослідницькі групи почали визнавати концепцію вільної енергії, котра може дещо змінити наше бачення навколишнього світу. Запаси нафти на Землі обмежені, а ставка на атомну енергію пов'язана з більшим ризиком катастроф і забруднення навколишнього середовища. Потреба в безпечній і недорогій енергії іншого виду стає усе більш актуальною, і вільна енергія може стати саме тим, чого потребує людство.

Цікавою є китайська енергетична система *цигун* (*ци* – енергія, *гун* – робота) – техніка управління розумом і енергетичними явищами шляхом маніпуляції «ци» (нараховує понад 2000 років). Сутність її можна стисло передати в такому ланцюзі тверджень: існування є формою світобудови, що невіддільна від вібрації; фізична енергія має вібрацію і набуває форми, наприклад, електромагнітних хвиль; матерія має вібрацію на рівні атомів або елементарних часток (ця ідея лежить в основі квантової фізики); свідомість, як і матерія, на базовому рівні складається з вібрації. Отже, використовуючи вібрації свідомості, *ци* (енергію) можна виробляти й випромінювати м'якою й твердою, холодною й теплою, заспокійливою й збудливою тощо. Такі енергетичні прийоми призначені в основному для поліпшення фізичного здоров'я, що можуть проявлятися як на мікрокосмічному, так і на макрокосмічному рівнях.

Багато представників інтелігенції у техніці *цигун* вбачають енергетичну програму діяльності людської психіки, будучи переконаними, що ХХІ століття буде часом гуманології – науки про життя людини, і ті країни, яким удасться посісти лідируючі позиції в дослідженні гуманологічних проблем, стануть у перших рядах розвитку цивілізації на Землі. З огляду на це люди, можливо, й об'єднують зусилля в комплексних дослідженнях китайської традиційної медицини, *цигун* і «особливих здібностей», адже світобудова повна дивних речей, і час, коли людська думка була скована певними рамками, вичерпав себе [16].

Велика роль відводиться в цій теорії слову. Слово суттєво діє на людину, чи то окрилюючи її, чи то вбиваючи, адже це могутня енергія, – енергія вібрації звукового коду, надана людині Творцем і передана за допомогою генетичних кодів. Слово як носій енергії має суттєвий вплив не тільки на конкретну

людину, а й на оточуюче середовище – на всю живу й неживу природу. І характер словесного впливу прямо залежить від свого носія – людини. До таких висновків про прямий вплив слова на навколишній світ дійшли й дослідники в галузі теоретичної та практичної медицини. Однак ця тема вимагає окремих досліджень.

Отже, категорія енергії не безпідставно виявила рідкісну, майже унікальну здатність відігравати провідну роль у різних світоглядних концепціях, постаючи основою то природничо-наукового енергетизму, то філософського енергетизму, у якому енергія визнається субстанційною та динамічною першоосновою світу. Основою світоглядної енергетичної концепції В. Ф. Оствальда став навіть енергетичний імператив, що заперечує даремне розтрачування енергії та стає таким чином основним регулятором людської діяльності. На енергетизм опирається континуалістська картина світу, що в сучасній метафізиці набуває значення теорії чотиривимірного континууму (три виміри простору й один вимір часу). Енергетизм також охоплює і поняття психічної енергії, що спрямовує та спонукає особистість до різних видів діяльності.

Оскільки знання про енергію, розглянуті у фізиці, філософії, теології, психології, не зовсім узгоджуються між собою та не дають повної характеристики поняття, подальші дослідження проблеми філософського енергетизму мають неабиякі перспективи, котрі можна окреслити орієнтовно так: енергетичний підхід до взаємодії людини й природи; пізнання як взаємодія енергій в осмисленні цілісності світобудови; механізм енергообміну в релігійному філософствуванні; світоглядна система всеєдності й енергетичності; енергетизм в езотеричній формулі космічно-духовної еволюції тощо.

Література

1. *Акимов О.* Спекулятивний енергетизм Оствальда; [Електронний ресурс] / Олег Акимов. – Режим доступу: sceptic-ratio.narod.ru/po/ostwald.htm.
2. *Аристотель.* О душе / Сочинения в 4 т. / Аристотель. – Т.1 – М.: Мысль, 1976. – С. 371-448.
3. *Катасонов В.Н.* Позитивизм и христианство: философия и история науки Пьера Дюгема; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://katasonov-vn.narod.ru/duhem.html>.
4. *Комадорова И.* Эколого-энергетизм как фактор социодинамики культуры: методологические и мировоззренческие аспекты / Современное исследование социальных проблем / И. Комадорова // Электронный научный журнал. – 2012 (13). – №5. – Режим доступу: cyberleninka.ru › Научные статьи › Философия.
5. *Кудрявцев П.С.* История физики и техники: – [2-е изд., перераб. и доп.] / П.С. Кудрявцев, И.Я. Конфедератов. – М.: Просвещение, 1965. – 570 с.
6. *Мах Е.* Анализ ощущений и отношение физического к психическому / Е. Мах. – М.: Изд. Дом «Территория будущего», 2005. – 304 с.
7. Новая философская энциклопедия: [в 4 т.]. – Т. 4 (Т-Я). – М.: Мысль, 2010. – 735 с.
8. Новая философская энциклопедия; [Електронний ресурс] / Институт философии Российской академии наук. – Режим доступу: <http://iph.ras.ru/elib/2251.html>.
9. Новий тлумачний словник української мови: [у 3 т.] / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Аконті, 2001. – Т.1 – 862 с.; Т.2 – 926 с.; Т. 3 – 926 с.

10. *Оствальд В.Ф.* Натурфилософия. Лекции, читанные в Лейпцигском университете / В.Ф. Оствальд. – М.: URSS, 2006. – 340 с.
11. *Оствальд В.Ф.* Философия природы / В.Ф. Оствальд. – СПб: Библиотека самообразования, 1903. – 326 с.
12. Понятие энергии / Феномен энергии. Часть 1 // Бэкмология; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://becmology.ru/blog/warrior/energy01.htm>.
13. Словник іншомовних слів; [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974. – 776.
14. Сознание – Энергия (теория Иноматы) – Ци / Лаборатория пространств: Человек // Психология; [Словарь]. – Режим доступа: <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-e995.htm>.
15. *Храмов Ю.А.* Физики: Биографический справочник / Ю.А. Храмов. – М.: Наука, 1983. – С. 38-39.
16. Цигун / Китайклуб; [Интернет-ресурс]. – Режим доступа: <http://www.galactic.org.ua/Hina/Dgungun.htm>.
17. *Шайхутдинов И.* Диалектический энергетизм. И. Шайхутдинов // Вопросы философии, Россия, Москва, 2004 // – Режим доступа: http://energetism.narod.ru/htmls/dial_energ/dial_energ.htm.
18. Энергетизм – энергия / Лаборатория пространств: Человек // Психология: Словарь; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-e995.htm>.